

opisuje, s dosta patosa, događaje koji su se tada odvijali naglom brzinom, a donekle ih je i pokušao i analizirati. Ivan Motika, U redovima NOP-a u Istri 1942—1943, prikazuje svoj dolazak u Istru preko Kastva i Krasa i svoj rad u okolici Zminja i Savičente, navodeći i imena političkih radnika. Govori o predaji talijanskog garnizona u Pazinu, osnivanju Štaba Istarsko-slovenskog partizanskog odreda i drugim događajima do njemačke oktobarske ofenzive, Božo Kalčić, Narod Poreštine u NOB-i, opisuje bujanje NOP-a na Poreštini, gdje je bio zadužen kao politički radnik, ustanak u tom kraju, prvi sukob s njemačkom vojskom na raskršću Tičan, oslobođenje Poreča itd. Milka Milenić, Moj dolazak u Istru i rad sa ženama, piše o odazivu žena Istre u NOP, o tečajevima, formiranju odbora, raspoloženju u ustanku i za vrijeme njemačke ofenzive. Ivan (Nini) Ferenčić-Valentinov, U oslobođenom Pazinu u rujnu 1943, izvješćuje o nekim svojim dužnostima i akcijama tih dana. Dušan Diminić, Moj put do pazinskog zasjedanja, vrlo interesantno opisuje svoj rad u počecima NOP-a, prve pokušaje povezivanja Istre s NOP-om, zadatke istarskog NOP-a u danima ustanka, napose o odnosu istarskih Talijana prema ustanku i o pazinskom zasjedanju. Pavle Gregorić, Uloga ZAVNOH-a u oslobodilačkoj borbi Istre, govori o dojmovima koje je pobudila vijest o ustanku te o drugim događajima u Istri rujna 1943. Šime Balen, Iz slavnih jesenskih dana četrdeset i treće, piše o odjecima kapitulacije Italije u Gornjoj Hrvatskoj, odluci ZAVNOH-a o priključenju Istre, Rijeke, Zadra i ostalih okupiranih krajeva Hrvatskoj i sankcioniranju te odluke od strane ZAVNOH-a i AVNOJ-a. Jakov Blažević, Na zasjedanju Istarskog sabora u Pazinu 25. IX 1943, govori o značenju političkog rada u Istri do ustanka i o Pazinskom zasjedanju, kojem je prisustvovao kao izaslanik CK KPH i ZAVNOH-a.

Slijede Kronologija važnijih događaja i ostala pomoćna kazala i napomene, a na kraju više faksimila različitih dokumenata.

U cjelini je ta publikacija dosta razvučena; očigledno je rađena na brzinu i vezana za određeni rok. Uza sve to je ona ipak veoma koristan prilog proslavi velikog jubileja i povijesti Istre.

Mario Mikolić

MILADA PAULOVÁ, TAJNÝ VÝBOR (MAFFIE) A SPOLUPRÁCE
S JIHOSLOVANY V LETECH 1916—1918, Praha 1968, 626.

Dvije godine pred svoju smrt češka povjesničarka Milada Paulová (umrla 17. I 1970) završila je svoj plodan životni opus knjigom »Tajni odbor (mafija) i njezova suradnja s Jugoslavenima u godinama 1916—1918«. Autorica, dobro u nas poznata po svom već klasičnom djelu »Jugoslavenski odbor« (Zagreb 1925), napominje u predgovoru knjige da je glavna pozornost povijesne literature bila posvećena »zagrađničkoj akciji« za oslobođenje od Austro-Ugarske, ali da je do oslobođenja kako Čeha tako i Južnih Slavena došlo prvenstveno voljom i odlučnošću naroda »na rodnoj grudí« i da bi bez toga svaka akcija emigracije, ma koliko ona bila vješto vođena, ostala mrtvim slovom. Zbog toga ona u svojoj knjizi obrađuje upravo tu »unutrašnju akciju«.

Knjiga Paulove dokumentira i analizira najiscrpnije češku politiku i djelatnost češkoga tajnog odbora »mafija« koji je bio u uskoj i neprekidnoj vezi sa vodstvom češke emigracije i svojim utjecajem na češke stranke pomogao da se uspostavi jedinstvo češke akcije u domovini i u zemljama Antante. Uz češku politiku u knjizi je obrađena i jugoslavenska politika, s posebnim obzirom na utjecaj koji su na nju vršile češka i jugoslavenska »mafija«, i prikazana suradnja između Čeha i Jugoslavena u borbi protiv Austro-Ugarske. Prema tome, osvjetljavaju se neki faktori i aspekti borbe za oslobođenje koji su bili manje istraženi i manje poznati, tako da

knjiga Milade Paulove predstavlja velik interes za češku i našu stručnu, a i širu javnost.

Paulová je posvetila veći dio svog života istraživanju borbe Čeha i Južnih Slavena za oslobođenje od Austro-Ugarske i za stvaranje nezavisnih nacionalnih država. Za nas je važno što je svojim brojnim radovima dala sadržajne priloge poznavanju povijesti jugoslavenskog pitanja u prvom svjetskom ratu. Akciju jugoslavenske emigracije za oslobođenje Hrvata, Srba i Slovenaca Austro-Ugarske i njihovo ujedinjenje sa Srbijom i Crnom Gorom temeljito je obradila u spomenutoj knjizi »Jugoslavenski odbor« koja je objavljena samo u hrvatskom prijevodu. U isto vrijeme dok je radila na tom svom velikom djelu počela je proučavati razvoj jugoslavenskog pitanja u Austro-Ugarskoj. Već 1923. objavila je u Pragu omanju knjigu »*Tajná diplomatická hra o Jihoslovany za světové války*«, u kojoj je iznijela planove austrijskih vladajućih krugova o rješenju jugoslavenskog pitanja, a 1928. ugledao je u Pragu svjetlo prvi dio knjige »*Jihoslovanský odboj a česká maffie*«, u kojem je prikazala hrvatsku politiku od Sarajevskog atentata do Majske deklaracije (1914—17). Iz predgovora knjige vidi se da su u drugom dijelu knjige trebale biti obrađene veze između češke »mafije« i Jugoslavena kao i jugoslavenski otpor sve do prevrata 1918. Očito je, dakle, da misao o prikazu češko-jugoslavenske suradnje u prvom svjetskom ratu datira još otada. No, drugi dio knjige nije bio nikada tiskan. Paulová se naime, dala na širu razradu teme i to na osnovi iscrpnijih arhivskih istraživanja. Tako je 1937. izišao prvi dio velikog djela »*Dějiny maffie. Odboj Čechů a Jihoslovany za světové války 1914—1918*« a 1939. prvi tom drugog dijela. Prvi dio obuhvaća razdoblje od početka rata do bijega E. Beneša u emigraciju u rujnu 1915, a drugi dio je, prema najavi Paulove, trebao obraditi razdoblje do Majske deklaracije 1917, dok je treći imao biti posvećen događajima od svibnja 1917. do sloma Austro-Ugarske u listopadu 1918. Paulová je smatrala da se težište djela nalazi u drugom i trećem dijelu, »gdje se podzemna akcija mafije pretvara pretežno u političku akciju i gdje se tekst temelji na novoj građi«.

Paulová je uspjela ostvariti samo dio zamišljena plana. Daljnji rad je spriječila njemačka okupacija, a nakon drugog svjetskog rata nije se dugo vremena vraćala na tu temu. Razdoblje staljinizma u Čehoslovačkoj nije tome ni pogodovalo. Međutim, njeno zanimanje za jugoslavensku povijest ostalo je uvijek živo. God. 1964. objavila je raspravu »*Balkánské války 1912—1913 a český lid*«, nakon koje je 1968. slijedila knjiga koju ovdje prikazujemo.

*

Premda koncipirana kao potpuno samostalno djelo, njena nova knjiga o češkoj mafiji i njejoj suradnji s Jugoslavenima uistinu nastavlja na »*Dějiny maffie*«. U knjizi se obrađuje period od jeseni 1916, dokle idu »*Dějiny maffie*«, a period od Sarajevskog atentata do jeseni 1916. osvjetljen je u uvodnom poglavlju samo u sažetom obliku.

Knjiga Paulove sastoji se od dva dijela: prvi (Borba protiv aktivizma) ide do Majske deklaracije, a drugi (Borba za vlastitu državu) do sloma Austro-Ugarske odnosno stvaranja nezavisne čehoslovačke i jugoslavenske države.

U prvom dijelu prikazuje se ukratko stanje češkog i jugoslavenskog pitanja na početku rata i analiziraju političke prilike u Češkoj i južnoslavenskim zemljama, napose u Hrvatskoj. Paulová ističe da je akcija jugoslavenske i češke emigracije nailazila na teškoće, jer sile Antante nisu pomišljale na rušenje Austro-Ugarske. U Češkoj, pak, i u južnoslavenskim zemljama vršili su se progoni, vojni krugovi su nastojali uspostaviti vojnu diktaturu, a njemački su nacionalisti zahtijevali da se Austrija pretvori u pretežno njemačku državu koja bi stupila u carinsku uniju s Njemačkom. U takvim prilikama javlja se u Češkoj politika »aktivizma« koja očekuje

zaštitu češkog naroda od dinastije i zadovoljava se autonomijom historijskih čeških zemalja. Protiv velike politike diže se tajni odbor »maffie«, osnovan još u početku rata na inicijativu T. G. Masaryka. Taj je odbor, isprva pod vodstvom E. Beneša a nakon njegova bijega u emigraciju pod vodstvom Přemysla Šámala, djelovao po direktivama emigracije nastojeći da se ma kakva suradnja čeških stranaka s vladom, koja bi mogla dezavuirati rad emigracije, onemogući.

U to vrijeme češka i jugoslavenska politika razvijaju se usporedo i bez međusobne suradnje. Paulová iznosi da se potreba za njihovim usklađivanjem osjetila tek nakon proklamacije austrijskog i njemačkog cara od 5. XI 1916. o stvaranju poljske države i pogotovu tada kada je nakon dolaska cara Karla na prijestolje bilo otvoreno pitanje državne reforme. To se pitanje postavljalo samo u okvirima Austrije, ne i Ugarske. Postojala je opasnost da se oktroiranjem ustava Austrija pretvori u pretežno njemačku državu, u kojem bi se slučaju položaj Čeha, Slovenaca i Hrvata svakako pogoršao. Český svaz i Hrvatsko-slovenski klub u Carevinskom vijeću nalaze bazu za suradnju u otporu protiv tih tendencija s oslonom na dinastiju i u ideji obnovljene Austrije. U skladu s takvim shvaćanjem predstavnici Češkog saveza i Slovenske ljudske stranke daju izjave kojima se osuđuje nota Antante od 10. I 1917. o oslobođenju »Slavena« i »Čehoslovaka«.

Paulová osvjetljava temeljitije diskusije u Hrvatskom saboru o adresi kralju. Analizirajući prijedlog adrese koji je u ime Hrvatsko-srpske koalicije izradio I. Lorković, ona ističe da je taj prijedlog bio antidualističan, da je išao za ujedinjenjem hrvatskog naroda u zajedničku državu i da ga zato Koalicija nije ni prihvatila već je izradila adresu koja je bila unionistička i jugoslavenska a »nikako ne hrvatska«. Nasuprot tome, Starčevićeva stranka prava predložila je adresu koja je tražila ujedinjenje Hrvata i Slovenaca u Kraljevstvo Hrvatsko i posebno isticala da hrvatski narod ne želi da živi pod Nijemcima ni Mađarima, ali niti u cjelini ili djelomice pod susjednim državama. Paulová napominje da je to bilo upereno protiv Italije, ali da se moglo tumačiti kao da ima i žalac uperen protiv Srbije koja je, prema noti Antante, trebala biti uvećana. Paulová smatra da je ta adresa bila odraz vremena u kojem se još u Hrvatskoj ukrštao »stari duh otpora Srbiji i Srpstvu s novim jugoslavenskim uvjerenjem [...]«.

U knjizi se donose podaci o koracima koje je češki tajni odbor poduzimao protiv »oportunističke« politike Češkog saveza i veoma iscrpno prikazuju počeci akcije slovenskog tajnog odbora, koje Paulová povezuje s ilegalnim radom M. Brezigara i J. Hacina. Prema njoj, G. Žerjav će postati glavni faktor u tom odboru tek nakon listopada 1917.

Zanimljivi i važni su također podaci koji se u knjizi donose o postanku Majske deklaracije od 30. V 1917. Paulová iznosi nove činjenice o formiranju Jugoslavenskog kluba i genezi Majske deklaracije, o ulozu pojedinih političara i o diskusijama koje su se vodile prilikom redigiranja deklaracije. Ona smatra da je u fazi priprema od najveće važnosti bio sastanak između J. E. Kreka i J. Smodlake u prvoj polovici svibnja 1917, na kojem je postignut dogovor da se poradi na osnivanju Jugoslavenskog kluba u Carevinskom vijeću koji bi djelovao kao pandan Jugoslavenskom odboru i da taj klub iznese pred Carevinsko vijeće program ujedinjenja svih Slovenaca, Hrvata i Srba u zajedničku državu. Paulová osvjetljava i ulogu drugih političara (P. Čingrije, Vj. Spinčića, A. Tresić-Pavičića, V. Ravnihara, O. Rybaša i dr.) u pripremim akcijama za osnivanje Jugoslavenskog kluba, iznoseći pri tom mnogo novih podataka. Ona nastoji raščistiti i pitanje, na čiji je prijedlog unesen u deklaraciju zahtjev o ujedinjenju Slovenaca, Hrvata i Srba pod žezlom habsburško-lotarinške dinastije i tvrdi da je taj prijedlog iznio O. Rybaš, ali ne kao »prohabsburgovac« već kao političar koji je bio svjestan činjenice da se to ne može izbjeći; što se, pak, tiče hrvatskoga državnog prava, koje je uz prirodno pravo uneseno u deklaraciju

kao osnov ujedinjenja, Paulová dokazuje da su to zahtijevali dalmatinski pravaši uz prijetnju da inače ne bi mogli deklaraciju potpisati.

Paulová iznosi da je predsjednik vlade Clam-Martinić nastojao da Český svaz, Jugoslavenski klub i Ukrajinski klub ne izađu sa svojim deklaracijama pred Carevinsko vijeće i da je glavni pritisak bio izvršen upravo na predsjednika Jugoslavenskog kluba A. Korošca. Međutim, Korošec nije popustio, i Paulová — suprotno mišljenjima nekih jugoslavenskih povjesničara — ističe da se »glavno sporno gledište prema kojem je deklaracija 'djelo bečkog dvora' koji je u njoj vidio korak prema ostvarenju trijalizma, odnosno da je ona niknula na mig bečke vlade koja je za nju znala, ne osniva ni na kakvim povijesnim vrelima«. Paulová uspoređuje češku i jugoslavensku deklaraciju i primjećuje da jedna i druga počivaju na povijesnom i narodnom načelu, ali se razlikuju po tome što jugoslavenska deklaracija postavlja zahtjev za personalnom unijom dok češka deklaracija traži samo to da se Austro-Ugarska pretvori u saveznu državu, zbog čega su Jugoslaveni smatrali da je njihova deklaracija radikalnija. Međutim, po njenom mišljenju, češka je deklaracija bila u odnosu prema inozemstvu uspješnija jer je jugoslavenska deklaracija ostavljala dojam da Južni Slaveni još uvijek računaju s dinastijom. Paulová smatra da je za jugoslavenski orijentirane članove Jugoslavenskog kluba Majska deklaracija bila samo etapom u borbi za oslobođenje i ujedinjenje Slovenaca, Hrvata i Srba, dok je to za većinu članova Slovenske ljudske stranke bio »ozbiljan program«.

U drugom dijelu knjige Paulová prikazuje kako se odvijala radikalizacija češke i jugoslavenske politike i kakvu su ulogu u tome imali češki i jugoslavenski tajni odbor. Zanimljivi su podaci o tome kako je češki tajni odbor, u želji da utječe na politiku Jugoslavenskog kluba, nastojao da ima u klubu svoga povjerljivog čovjeka i kako je uspio da G. Žerjav bude postavljen za glavnog tajnika kluba. Vodstvo Jugoslavenskog kluba je nakon pada Clam-Martinićove vlade i imenovanja Seidlerove vlade bilo skloni suradnji s vladom, ali kad su zbog toga odnosi sa Češkim svazom ohladnjeli, Jugoslavenski klub je odbio vladine ponude da sudjeluje u vladi i prešao u opoziciju. Iz pisanja Paulove stječe se dojam da se vodstvo Slovenske ljudske stranke teško oslobađalo svojih iluzija u pomoć cara Karla. Kada je carev adjutant princ Z. Lobkowitz, po misiji dvora, zatražio od Korošca da caru uputi memorandum o stvarnim zahtjevima Slovenaca i Hrvata s obzirom na rješenje jugoslavenskog pitanja, on je zajedno s biskupom Bonaventurinom Jegličem počeo raditi na memorandumu, iako su Česi odbili da se odazovu sličnom pozivu dvora. Kada je Češki tajni odbor bio od Žerjava obaviješten da Korošec priprema materijal za memorandum, nastojao je to spriječiti. Zbog toga je K. Kramář, u dogovoru s tajnim odborom, pozvao Korošca u Prag na dogovor o situaciji i tom prilikom je s Korošcem razgovarao i predsjednik tog odbora Šámal. On mu je otkrio da u Češkoj postoji tajni odbor koji surađuje s emigracijom i izrazio mu svoje mišljenje da bi Jugoslaveni morali osnovati jedinstvenu frontu i jedinstveno nastupati pred političkim faktorima i javnošću. Prema Paulovoj, razgovor sa Šámalom je utjecao na Korošca da ne sastavi memorandum koji je bio sugeriran Jugoslavenskom odboru; tako je propao »novi kurs« koji se pripremao.

U knjizi se donose zanimljivi podaci o nastojanju »mafije« da utječe i na politiku u Hrvatskoj i o aktivnosti koju je u tom pravcu razvijao član tajnog odbora Rudolf Giunio. Ona osvjetljava rad grupe oko S. Budisavljevića i M. Drinkovića i pridaje osobitu važnost pisanju »Glasa Slovenaca, Hrvata i Srba« za radikalizaciju hrvatske politike. U knjizi nema mnogo novih podataka o istupanju Jugoslavenskog kluba u Carevinskom vijeću i o njegovoj evoluciji koja je kulminirala u memorandumu od 31. I 1918. upućenom delegacijama na konferenciji u Brest-Litovskom niti o razvoju političkih prilika u Hrvatskoj, koje je jasno označavala zagrebačka rezolucija od 3. III 1918. Memorandum Jugoslavenskog kluba je iznio jugoslavensko pitanje kao međunarodno, ne samo kao unutrašnje pitanje Monarhije, a zagrebačka je

rezolucija postavila zahtjev za ujedinjenjem Slovenaca, Hrvata i Srba bez ikakve ograde i predviđala da se u tom cilju izvrši koncentracija stranaka. S tim su se složile sve opozicione stranke osim frankovaca, dok se Hrvatsko-srpska koalicija još uvijek držala postrani. Paulová objašnjava takav stav Koalicije njenim strahom od frankovaca i vojne diktature.

Paulová nastoji objasniti politiku stvarnog vođe Koalicije Sv. Pribičevića ne samo time nego i njegovim nazorima o ujedinjenju koji su se, navodno, poklapali s Pašićevim gledištem. Ona tvrdi da se Pribičević nakon zagrebačke rezolucije bavio mišlju da se Koalicija stavi na čelo pokreta za ujedinjenjem, ali da su ga od toga odvratile vijesti o tajnim pregovorima Saveznika s carem Karlom i o pripremanju austrijske ofenzive. On i D. Popović poslali su u Švicarsku L. Hoića, koji se u Ženevi sastao s L. Markovićem 19. III 1918. Paulová iznosi nove podatke o Hoićevoj misiji na osnovu samih Hoićevih saopćenja. On je tvrdio da mu je bilo povjereno da predstavnicima srpske vlade objasni političku liniju Hrvatsko-srpske koalicije i da ispita, prijeti li separatni mir s Austro-Ugarskom, a ukoliko on prijeti, da li bi »Srbi« bili za to da Srbija ostane samostalna čak iako bi bila smanjena ili bi više voljeli zajedničku jugoslavensku državu pod Habsburgovcima. L. Marković je na tu poruku odgovorio Hoiću da Beč i Pešta ne bi nikada pristali na federaciju ni na trijalizam i da on zato više voli slobodnu Srbiju, a Njemačka da će ionako biti poražena.

Paulová je vrlo iscrpna u svom prikazu sve jačeg revolucioniranja masa nakon Oktobarske revolucije koje je prelazilo i na vojsku i mornaricu. S tim u vezi posvećuje pažnju naročito pobuni mornara u Boki Kotorskoj u početku veljače 1918. priklanjajući se mišljenju da to nije bila revolucija već prvenstveno »revolucionarna demonstracija za mir«. U njenoj knjizi se također prati razvoj radničkih stranaka i svestrano dokumentiraju revolucionarni pokreti radništva na osnovi rezultata novijih istraživanja čeških povjesničara. Iz njezina izlaganja izlazilo bi da radnički pokret nije bio još dovoljno sazreo i snažan da se stavi na čelo borbe potlačenih naroda u Austro-Ugarskoj. Zbog toga Paulová nastoji što jasnije dokumentirati upravo revolucionarne snage u okviru nacionalne buržoazije u Češkoj i u južnoslavenskim zemljama.

U knjizi ima novih podataka o sve jačem povezivanju češke i jugoslavenske politike u borbi protiv Austro-Ugarske naročito nakon Rimskog kongresa potlačenih narodnosti Austro-Ugarske u travnju 1918, koji je našao svoj odjek u praškim svečanostima organiziranim u povodu stogodišnjice praškoga Narodnog divadla u svibnju 1918. Neke od tih podataka je Paulová već objavila u zborniku »Jugoslavenski odbor u Londonu« (Zagreb 1966). Radićevo napuštanje »svetog saveza« s frankovcima pripisuje indirektnom utjecaju češke »mafije« posredstvom Giunija.

Nakon praških svečanosti, odnosno kongresa potlačenih narodnosti Austro-Ugarske u Pragu u svibnju 1918, prvotni politički zadatak je, prema Paulovoj, bila revolucionarna suradnja između potlačenih slavenskih naroda. Paulová daje mnogo podataka o toj suradnji i s tim u vezi govori o pobuni mornara u Šibeniku, biježu Štěpáneka i Giunija u Italiju i o posjetu Šámala Zagrebu, Rijeci i Crikvenici u lipnju 1918. Šámal je u Zagrebu razgovarao s prvacima opozicije i Koalicije nastojeći da one organiziraju tajni odbor. U Zagrebu je već djelovala revolucionarna grupa oko M. Drinkovića, a Starčevićeva stranka prava je uspjela preko Fr. Barca stupiti u vezu s Jugoslavenskim odborom i srpskom vladom, no nekog jedinstvenog, revolucionarnog šireg odbora nije bilo a nije bila uspostavljena niti stalna suradnja s Jugoslavenskim odborom koja bi omogućila usklađivanje politike u zemlji s radom emigracije. Glavna pažnja stranaka u Hrvatskoj svela se na koncentraciju stranaka.

U knjizi je posvećeno mnogo prostora radu na koncentraciji stranaka u Hrvatskoj. Ta je koncentracija bila predviđena već zagrebačkom rezolucijom, ali intenzivniji rad u tom pravcu razvija se tek nakon praškog kongresa u svibnju 1918. Paulová uočava teškoće koje su se ispriječile na putu koncentracije, no ona se na tome ne

zadržava već nastoji prvenstveno osvijetliti ulogu »mafije« u radu na koncentraciji. Između stranaka su postojale razlike u gledištima na način ujedinjenja i na buduće državno uređenje, ali je između njih ipak bio postignut kompromis koji je poštovao autonomiju stranaka. Čini se da suradnici »mafije« nisu bili zadovoljni pravcem kojim se krenulo. Zagrebačka skupina je nastojala da se sve stranke sliju u jednu nacionalnu stranku koja bi stajala na načelu narodnog i državnog jedinstva i koja bi, prema priznanju Giunija, trebala spriječiti da nosilac ideje narodnog jedinstva u Hrvatskoj postane Starčevićeva stranka prava, za koju se, navodno, ne zna gdje će u svojoj evoluciji stati.

Posljednja poglavlja knjige koja pokrivaju povijest sloma Austro-Ugarske i stvaranje Čehoslovačke i Države Slovenaca, Hrvata i Srba ne donose nešto novo, ukoliko se tiče južnoslavenskih zemalja, i temelje se uglavnom na rezultatima novije jugoslavenske historiografije.

U predgovoru svoje knjige Paulová je upozorila da nema namjere razriješiti složeno pitanje raspada Austro-Ugarske, što, po njenom mišljenju, nije sa sadašnjim stanjem raspoložive dokumentacije uopće moguće. Međutim, mora se reći da je svojom knjigom ipak dala jedan od važnih i, štaviše, kapitalnih priloga osvjetljavanju tog pitanja. Iz cijelog njenog djela očito je također da nije imala ambicije niti obraditi sve aspekte čehoslovačkog i jugoslavenskog pitanja u Austro-Ugarskoj u toku rata nego se ograničiti na prikaz antiaustrijske aktivnosti Čeha i Južnih Slavena i njihove suradnje u borbi za oslobođenje od Austro-Ugarske. Ipak — da bi temeljito obradila glavnu temu knjige, morala je zahvatiti šire u problem tako da je i tu dala djelo koje će veoma koristiti svakom onom koji bude proučavao povijest stvaranja čehoslovačke i jugoslavenske države.

No takav pristup ima i svoje nedostatke jer se stječe dojam neke jednostranosti koja je, čini se, neizbježiva u radovima te vrste, a otežava da se shvati sva složenost problema. Tako u knjizi Paulove nisu potpuno uočene neke specifičnosti jugoslavenskog pitanja u Austro-Ugarskoj za rata i nije dovoljno objašnjeno zašto se jugoslavenska politika tako sporo oslobađala »oportunizma« koji je za Paulovu istovetan s traženjem rješenja nacionalnog pitanja u okviru Habsburške monarhije. Slovenski i hrvatski političari su nakon ulaska Italije u rat bili osjetljivi na opasnost koja je prijetila njihovim narodima od talijanskog imperijalizma i nastojali su naći rješenje koje bi omogućilo da se sačuva kompaktnost njihovih nacionalnih teritorija, a uzimali su također u obzir i stav stila Antante prema Austro-Ugarskoj. Zbog toga, ali ne samo zbog toga, jugoslavenska politika, osobito politika Jugoslavenskog kluba, nije mogla da se tako brzo radikalizira kao češka politika, koja nije bila mučena dilemama jugoslavenske politike, i dugo je vremena, kao što je jednom rekao jedan od prvaka Jugoslavenskog odbora Vj. Spinčić, držala »dva željeza u vatri«. Radikalizacija jugoslavenske politike odvijala se pod utjecajem mnogih faktora, među kojima je vrijedan pažnje i utjecaj češke i jugoslavenske »mafije«. Zasluga je Paulove što je sada i taj faktor temeljito i svestrano osvijetljen.

Velika je vrijednost knjige Milade Paulove u mnoštvu do sada nepoznatih ili manje poznatih dokumenata, koje je iznijela na vidjelo. U predgovoru knjige ističe da želi upoznati javnost i istraživače s novom važnom građom koju je prikupila dugogodišnjim heurističkim naporima. Paulova je naime pisala na osnovi zaista bogate i važne građe: stenografskih zapisa predsjednika češke »mafije« P. Šámala, ratnog dnevnika Z. Tobolke, zapisa K. Rašínové, izvještaja E. Šinka iz bečkog parlamenta, saopćenja prvaka »mafije« B. Štěpáneka i dokumenata iz praških arhiva. Ona je iskoristila i dokumente prikupljene za Zbornik o narodnom oslobođenju (fond Obnova-Njiva), ali od posebne su važnosti zapisi o razgovorima koje je još 1920. i 1921. imala s češkim i jugoslavenskim političarima, saopćenja koja je od njih dobila, među ostalima od političara A. Korošca, A. Pavelića, I. Lorkovića, J. Smodlake, Fr. Barca, A. Kramera i dr. te članova »mafije« R. Giunija, G. Žerjava, I. Kavčića, J.

Hacina, M. Brezigara i B. Borštnika. Veći dio te građe Paulová je prikupila još prvih godina nakon prvoga svjetskog rata. Nakon drugoga svjetskog rata dopunjavala je svoju dokumentaciju novim istraživanjima u praškim arhivima, a uspjela je dobiti i nešto novog materijala iz jugoslavenskih arhiva. Tako je pribavila i neke važnije ispise iz Spinčićeva arhiva koji se odnose na Jugoslavenski klub. Na žalost, u bečkim arhivima nije mogla raditi.

Na kraju knjige objavljeno je 39 važnih dokumenata i 10 fotografija.

D. Šepić

ALBA M. KUNTIĆ, POČECI BORBE ZA PREPOROD BAČKIH BUNJEVACA, Beograd 1969 (U nakladi autora).

Knjiga A. M. K u n t i ć a školski je primjer diletantskog i tendencioznog pristupa jednoj historijskoj temi i nedovoljnog poznavanja metode znanstvenog rada u historiografiji. Indikator koji odmah upućuje na zaključak u tom pravcu je već i količinska zastupljenost sadržaja, navedenog u naslovu, unutar knjige. Od ukupno oko 410 strana teksta (bez predgovora, uvoda i priloga) autor o Bunjevcima piše na oko 80 strana, a o samom početku preporoda kod Bunjevaca na svega 50 strana. Pa ni tada, kao ni inače, ne daje nikakvih novih podataka o temi koja bi prema naslovu morala biti glavni sadržaj knjige, ne upotrebljava nikakvu novu građu nego se služi literaturom a ponešto i suvremenim novinama. Način na koji se koristi literaturom neuobičajen je. Autor donosi opširne citate iz literature i štampane građe opravdavajući to željom da čitaoci budu sigurni u ispravnost njegovih navoda, premda su za tu svrhu dovoljne bilješke pod tekstem, koje omogućuju čitaocu da autora kontrolira a da autor ne opterećuje tekst citatima. Autor se pri tom često zadržava na stvarima koje su za temu potpuno irelevantne (npr. opširni citati i prepričavanje literature o pogibiji i pogrebu kneza Mihajla).

Sa stanovišta znanstvene metode neprihvatljiv je i postupak autora s literaturom koja ne potvrđuje njegove teze. Dok s literaturom koja ide u prilog njegovoj tezi postupa na spomenuti način, suprotna mišljenja ne samo da ne citira, ne samo da ih najčešće ne definira spominjući samo da postoje, nego tu literaturu ne navodi ni u bilješkama kako bi čitalac mogao njegove argumente, odnosno takvih autorâ kojih stanovište on prihvaća, konfrontirati s argumentima autorâ koji imaju drugačije mišljenje. U knjizi postoji i niz faktografskih pogrešaka. Autor npr. tvrdi da u Transilvaniji nema Mađara (12); da je poslije mohačke bitke Ugarska prestala egzistirati kao država (13); da je 1848. ustanak u Beču izbio u isto vrijeme kada i u Pešti; govori o »novoj austrijskoj vladi sa Vindišgrecom na čelu« (14); u Ilirske provincije ubraja samo Dalmaciju i Istru (17); tvrdi da su veljačkim patentom iz 1861. raspušteni sabori sazvani listopadskom diplomom iz 1860 (276); da se N. Tommaseo osjećao Srbinom (324) i dr. Potpuno je neznanstven temelj s kojeg autor ocjenjuje stav s jedne strane S. Miletića a s druge I. Garašanina i kneza Mihajla prema nosiocima mađarske politike od 40-ih do 60-ih godina XIX stoljeća. Umjesto analize položaja Srba u Ugarskoj i interesa Kneževine Srbije, autor tom problemu prilazi s apriorne tvrdnje: »Srbi i Mađari su, takoreći od prvih početaka svoje istorije, upućeni jedni na druge kao retko koje dve druge nacije. Oni su, kako bi se to reklo, sudbinski povezani.« (47) Pojedine ocjene, ondje gdje mu je to potrebno, graniče s ljudskim i moralnim degradiranjem osobe o kojoj je riječ. Tako npr., iako je točna ocjena, koja se kod autora osjeća, da je potrebno kritičnije pristupati S. Miletiću, pretjerana je njegova izjava da je Miletić bio »spretan politički žongler, kome je — pre svega i iznad svega — bilo stalo do lične slave i materijalnog interesa«, da je identificirao srpstvo i pravoslavlje i općenito svoju politiku vodio u skladu sa shva-

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

Redakcioni odbor:

IVAN KAMPUŠ
OLEG MANDIĆ
BERNARD STULLI
JAROSLAV ŠIDAK

Glavni i odgovorni urednik:

JAROSLAV ŠIDAK

Izdaje
Povijesno društvo Hrvatske
Zagreb